

Lave målebordsblade, 1901-1971

Tema	Tema 01 · Grundkort & referencekort
Målestok	1:20.000
Gældende fra / til	1901 / 1971
Kilde	Dataforsyningen.dk – opslag oktober 2026
Tekst skrevet / ændret	16. oktober 2026

0. Kort fortalt

De lave målebordsblade er historiske, topografiske kort i målforhold 1:20.000 fra perioden 1901 – 1971.

Kortets tilblivelse og baggrund

Navnet målebordsblad kommer af den særlige teknik, som topograferne brugte til at opmåle landskabet i det 19. og 20. århundrede. Topograferne tog ud i terrænet med et lille tegne- eller målebord – et stykke kraftigt papir fastgjort på en træplade (ofte ca. 60 x 60 cm) på et stativ. Direkte ude i marken tegnede og opmålte de terrænet grafisk ved hjælp af et målebord og forskellige måleredskaber. Først i midten af 1900-tallet begyndte luftfotos (fotogrammetri gradvist at overtage og supplere arbejdet i felten.

De lave målebordsblade erstattede de høje målebordsblade. Da de høje målebordsblade blev erstattet af de lave målebordsblade, skete der en række væsentlige tekniske, layoutmæssige og indholdsmæssige ændringer i de danske topografiske kort.

Selvom målestoksforholdet forblev det samme (1:20.000), var forskellene markante: De lave målebordsblade blev trykt som trefarvede kort, hvilket gjorde dem langt nemmere at læse og overskue:

- **Blå** blev brugt til alt vand (hav, søer, åer og vandløb).
- **Brun** blev brugt til terrænets højdekurver.
- **Sort** blev brugt til resten, herunder veje, bygninger, navne og grænser.

Ordet lave adskiller denne kortgeneration fra de høje målebordsblade. Forskellen på de høje og de lave målebordsblade er papir- og trykformatet. De høje målebordsblade er trykt i portrætformat (stående), mens de senere lave målebordsblade blev trykt i landskabsformat (liggende).

De lave målebordsblade blev oprindeligt udarbejdet af Generalstabens topografiske Afdeling (under Krigsministeriet/Forsvarsministeriet). I 1928 blev denne afdeling lagt sammen med Den danske Gradmaaling og dannede Geodætisk Institut, som overtog arbejdet og færdiggjorde samt ajourførte kortværket frem til 1971.

Kortenes oprindelige funktion var således til anvendelse i militæret.

2. Kortets data og metode

Kortene under denne side, specifikt om lave målebordsblade, er udarbejdet i QGIS til print i formatet A3 og A4. Under kategorien Ældre topografiske kort er lave målebordsblade også medtaget. Her kan kortets indhold umiddelbart sammenlignes helt ned i detaljen med nyere topografiske kort. Og her er det også muligt at zoome ind og ud af kortet efter behov.

Kortet er i QGIS importeret fra Kortforsyningens webside, Kortforsyningen.dk , oktober 2026.

3. Sådan læser du kortet

Kortet er vist i sin oprindelige version. Dog er den i dag gældende grænse for fredningen af mosen angivet oven på kortet med en stipt orange streg.

Lille Vildmose er medtaget sammen med nabo-lav fra de omkringliggende sogne.

4. Analyse

I perioden 1901–1971 gennemgik Lille Vildmose en markant forandring fra at være et stort set uberørt, uvejsomt naturlandskab til at blive præget af intensiv industriel udnyttelse, omfattende dræning og statslig landbrugsudvikling.

Hvor tørvegravning før 1900 primært foregik til lokalt privat brug og primært i lavmose-områder uden for den egentlige højmosen, blev højmosen nu hjemsted for en egentlig industrialisering:

For det første for at skaffe tørv som brændsel. Særligt under de to verdenskrige (hvor udenlandsk brændsel som kul var mangelvare) blev tørvegravning de væsentligste erhverv i lokalområdet. Store virksomheder som Pindstrup Mosebrug (aktiv i mosen fra 1902 og frem) samt Aalborg Portland gravede milliarder af tørv (klyner). På sit højdepunkt beskæftigede tørvegravningen over 1.200 mand.

Senere omfattede industrialiseringen produktion af spagnum. Da olie og andre energikilder efter Den Anden Verdenskrig blev billigere, skiftede fokus i mosen i løbet af 1950'erne og 1960'erne fra brændselstørv til industriel opgravning af spagnum til havebrug. Det betød, at store, levende højmoseflader blev skrabet væk og senere er fortsat op til i dag.

For at gøre det muligt at færdes med tunge maskiner og transportere tørv ud, ændrede man mosens hydrologi fuldstændigt. Der blev anlagt et omfattende netværk af afvandingsgrøfter og kanaler, som ledte vandet bort og udtørrede store dele af den ellers naturligt svampede højmose.

Desuden blev der etableret smalsporede tipvognsbaner (mosejernbaner) på kryds og tværs af mosen til at fragte tørv og spagnum ud til omladningsstationer og fabrikker.

I 1936 opkøbte det danske Landbrugsministerium igennem Jordlovsudvalget ca. 3.000 hektar af mellemområdet i Lille Vildmose. Dette blev indledning til et storstilet kultiveringsprojekt. Ved hjælp af dybde-dræning, kalkning og tilførsel af mergel blev store dele af højmosen til regulære landbrugsarealer og græsningssområder til kreaturer.

Kun de sydlige og nordlige områder (Tofte Mose og Høstemark), som i generationer havde været ejet af private godser og indhegnet til jagt, undgik den helt store ødelæggelse og bevarede deres oprindelige højmosekarakter og dyreliv.

5. Forbehold og begrænsninger

Som det fremgår af ovenstående, er dette kort angivet til at dække perioden fra 1901 til 1971 af Kortforsyningen. Dette skyldes, at de oprindelige målebordsblade blev udarbejdet over en lang tidsperiode. Topografer bevægede sig rundt i landskabet. Kortet blev lige som de høje målebordsblade udarbejdet i meget detaljeret målforskel, 1:20.000, hvilket betyder, at 5 cm på kortet svarer til 1 kilometer i virkeligheden. Hvert af de oprindelige trykte blade dækker et areal på 71 kvadratkilometer.

For en nærmere beskrivelse af tilblivelsen af og indholdet i de lave målebordsblade henvises til bogen Peter Korsgaard: Kort som kilde – en håndbog om historiske kort og deres anvendelse, Dansk Historisk Fællesråd, Sammenslutningen af Lokalarkiver, 2006.

6. Kilder og videre læsning

Wikipedia, opslag oktober 2026.

Kortforsyningen.dk, opslag og download oktober 2026.

Grænser for naturfredninger i og omkring Lille Vildmose er hentet fra Danmarks Miljøportals datakatalog.

Peter Korsgaard: Kort som kilde – en håndbog om historiske kort og deres anvendelse, Dansk Historisk Fællesråd, Sammenslutningen af Lokalarkiver, 2006.

7. Citér dette kort

Keld Jensen, Bearbejdelse af kortmateriale fra Dataforsyningen og Danmark Miljø Portal, oktober 2026.

Her fra Lille Vildmose Atlas, qupaloraarsuk.com, [dato for adgang].